

Bir kitabın serüveni

RIFAT N. BALI

Virgül dergisinin Avner Levi'nin *Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler* kitabı ile ilgili kendilerine bir eleştiri yazısı geldiğini ve yayımlayacaklarını, bu vesileyle de kitabı yayına hazırlayan kişi olarak aynı konuda bir şeyler yazıp yazamayacağını sorması üzerine, bu kitabın serüvenini ve yayımlanmasından sonra kamuoyu tarafından nasıl karşılandığının hikâyesini anlatmaya karar verdim.

Avner Levi'nin makaleleri 1984 ve 1987'de, makalelerini temel alan kitabı ise 1992 yılında İsrail'de yayımlandı. Kitap bugüne kadar Türkiye Yahudileri konusunda yayın yapmış olan araştırmacı ve tarihçilerin benimsemiş oldukları alışılmış tarih anlatımının dışına çıkıp Türkiye Yahudilerinin karanlık yıllarını anlatarak ortaya yeni bir görüş attı. Türkiye Yahudileri tarihi konusunda özgün ve nesnel araştırmalara çok ender rastlandığı bir ortamda böyle bir yaklaşımı benimsemiş olan bu kitabın Türkiye'de de ilgi görmesi beklenildiğinden Türkçeye kazandırılması da gayet doğal ve mantıklı idi. Bu çevirinin yapılmasına önayak olması gereken Türkiye Yahudi cemaatinin seçkinleri ve yayın organları kitabı görmezlikten, bilmezlikten geldiler. Kitabın Türkçeye çevrilmesi fikri önce kişisel merakla başladı. İbranice bilmediğimden ve kitabın içeriğine vakıf olmak istediğimden, İsrail'de çeviri yapmanın pahalılığını da göz önünde bulundurarak, en kolay çözümün, kitabın Türkiye şartlarında göz önünde bulundurarak uygun bir bedel karşılığında, Türkçeye vakıf olan yazarı tarafından çevrilmesi olduğuna kanaat getirdim ve Avner Levi'ye bu yönde teklifte bulundum. Kendisi teklifimi kabul etti. Türkçe çeviriyi okuduktan sonra kitabın Türk okurları için de ilgi çekici olabileceğine kanaat getirip önce Tarih Vakfı'na sundum. Tarih Vakfı yayın kurulu herhangi bir neden göstermeden kitabı yayımlamayı kabul etmedi. Bunun üzerine İletişim Yayınları'na teklif ettim. Kitabın çevirisi İletişim

6 Avner Levi'nin makalelerini temel alan kitabı 1992 yılında İsrail'de yayımlandı. Kitap bugüne kadar Türkiye Yahudileri konusunda yayın yapmış olan araştırmacı ve tarihçilerin benimsemiş oldukları alışılmış tarih anlatımının dışına çıkıp Türkiye Yahudilerinin karanlık yıllarını anlatarak ortaya yeni bir görüş attı.

Yayınları yayın kurulu tarafından da kabul edildikten sonra bir ilâ bir buçuk yıllık bir süreç sonunda 1996 yılının sonbaharında okura sunuldu. Kitabın piyasaya sürülmesine kadar geçen süre zarfında da kitabın omurgasını teşkil eden Avner Levi'nin üç makalesi gene yazarı tarafından Türkçeye çevrilip tarih dergilerinde yayımlandı. Bunlar tarih sırasıyla "Elza Niyego olayı ve Türk-Yahudi ilişkilerine yeni bir bakış" (*Toplumsal Tarih*, Ocak 1996), "1934 Trakya Yahudileri olayı" (*Tarih ve Toplum*, Temmuz 1996) ve "İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve süresinde Türk Yahudileri" (*Tarih ve Toplum*, Ekim 1996) makaleleri idi. Yahudi basınının bu makalelere karşı göstermiş olduğu tepki bir yerde kitabın yayımlanmasından sonra uğrayacağı akıbeti hakkında da bir ipucu verdi. İlk makale ("Elza Niyego olayı") hiçbir yorum getirilmeden cemaat gazetesi *Şalom* tarafından iktibas edildi. Bir ay sonra Halûk Karabatak'ın "1934 Trakya Olayları ve Yahudiler" makalesi yayımlandı (*Tarih ve Toplum*, Şubat 1996). Bu makale gene *Şalom* ve bu kez cemaatin ikinci yayın organı olan *Tiryaki* dergisi tarafından da iktibas edildi. Ancak bu kez hem *Tiryaki* hem de başyazısını bu makaleye ayırmış olan *Şalom* bu araştırma-

yı yapmış olmasından dolayı Halûk Karabatak'a sıcak bir şekilde teşekkür etmeyi borç bildiler. (*Tiryaki*, Ocak/Şubat 1996, s. 49 ve Silvyo Ovadya, "Tarihten bir yaprak" *Şalom*, 28 Şubat 1996.) *Tiryaki* dergisi teşekkür etmekle yetinmeyip bir adım daha da ileri gidip Avner Levi'nin "1934 Trakya Olayları" konusunda 1987 yılında İsrail'de yayımlanmış olduğu ancak aradan dokuz yıl geçmesine rağmen henüz okumaya fırsat bulmadığı araştırması için de "ciddiliğine inandığımız bir bilim adamı konu ile ilgili bir makalenin Prof. Avner Levi yönünden kaleme alındığını söyledi. Avner Levi olayın derinliğine ne denli inebilecekti?" satırlarıyla tek satırını dahi okumadığı bir araştırmacının niteliği hakkındaki kuşkusularını dile getirdi ve satır aralarında Halûk Karabatak'ın araştırmasının daha iyi olduğunu ima etti. Avner Levi'nin Trakya olaylarıyla ilgili makalesi Türkçeye çevrilip 1996 yılının Temmuz ayında yayımlandığında Halûk Karabatak'ın çalışması karşısında araştırmacıya saygı, sevgi ve teşekkür gösterilerinde bulunan Yahudi basını bu kere "görmedik, duymadık, bilmiyoruz" konumunu almayı tercih etti ve ne makaleyi iktibas etti ne de herhangi bir yorumda bulundu.

Kitabın yayımlanmasından sonra basın- da çıkan ilk yazı Mehmet Ali Birand'ın kitabı öven yazısı oldu ("Anadolu'nun 500 yıllık sakinleri...", *Sabah*, 1 Aralık 1996). Avner Levi'nin araştırmalarına Yunan basını bile ilgi gösterirken (*Kathimerini*, 13 Aralık 1998) Türk basını kitaba hiç ilgi göstermedi. Rumlar ve Ermeniler söz konusu olunca hiçbir fırsatı kaçırmadan dokunaklı ve yürek sızlatan bir üslûpla onlara özel ilgi ve ihtimam gösteren basın ve insan haklarını savunan yazarlar/gazeteciler bu kitabı her nedense yok saydılar. Kitapla ilgili çıkan ikinci değerlendirme ise Çetin Yetkin'in Avner Levi'nin ileri sürdüğü tezi eleştiren ve Cumhuriyet döneminde Yahudilerin Türkiye'de hiçbir baskıya maruz kalmadıklarını ileri süren yazısı oldu. (Çe-

tin Yetkin, "Avner Levi, Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler", MK, sayı 13, Şubat 1998, sayı 56-57.)

Şalom gazetesinin yeni çıkan kitapların tanıtıldığı sahifesinde bu kitaba da yer verilmesinin dışında, konuya birinci derecede ilgi göstermesi gereken Yahudi basınında kitapla ilgili en ufak bir yorum veya yazı yer almadı. Halûk Karabatak'a sıcak bir şekilde teşekkür etmeyi "borç" bilen Yahudi basını Avner Levi'ye karşı mesafeli sessizliğini muhafaza etmeye devam etti.

Bu sessizlik Şalom gazetesinin ellinci kuruluş yılı nedeniyle düzenlemiş olduğu bir tarih araştırmaları yarışması vesilesiyle bozuldu. Şalom gazetesi yarışmanın değerlendirme kuruluna Avner Levi'yi de dahil etti. Şalom Avner Levi'yi değerlendirme kurulu üyeliğine seçmesiyle birlikte, Levi'nin kitabının yedi ay önce İstanbul'da yayımlanmış olduğunun aniden farkına vardı. Varır varmaz da yarışma konusuna ayrılan bir başyazıda "Türk Yahudilerinin geçmişini herhangi bir yönden inceleyen eserlerin sayısı parmakla sayılabilecek kadar azdır. Özellikle üç çeyrek asra yaklaşan Türkiye Cumhuriyeti Yahudileri'nin tarihi üzerine yayımlanmış kitap neredeyse yok gibidir. Bu konulardaki en kapsamlı araştırma Prof. Avner Levi'nin İletişim Yayınlarından çıkan kitabıdır." (Silvyo Ovadya, "50'sindeki Şalom", Şalom, 7 Mayıs 1997) satırlarıyla Levi'nin adından ve kitabından tek bir satırla cömert bir şekilde söz etme lütfunda da bulundu. Türkiye Yahudileri üzerinde 1987 yılında İsrail'de bir kitap yayımlanmış ve kitabında Avner Levi'nin "Trakya olayları" makalesine de atıfta bulunmuş (Yakup Barokas, Türkiye'de Yahudi Toplumları, Tel Aviv, 1987, s. 95-98) bir diğer Şalom gazetesi mensubu da Türkiye Yahudileri tarihi konusunda herhangi bir çalışmanın mevcut olmadığını "Ancak yakın tarihiniz hakkında fazla bir bilgiye sahip olmadığımız, hele hele yüzyılımızın ilk yarısına ilişkin Prof. A. Galante'nin resmî tarihi dışında pek bir eserin de bulunmadığı yadsınmaz." (Yakup Barokas, "Avram Leyon'un anarken", Şalom, 12 Ağustos 1998) satırlarıyla dile getirirken her nedense Avner Levi'den söz etmeyi unuttu.

Aslı görevi Yahudi cemaati tarihi ve kül-

türü konusunda yayın yapmak olmasına rağmen Avner Levi'nin makalelerini veya kitabını Türkçeye çevirip yayımlamak için onca yıl herhangi bir teşebbüste bulunmamış olan ve cemaat yönetimine doğrudan bağlı olan Şalom gazetesi nasıl olur da cemaat tarihi üzerinde yazılmış hiçbir eserin mevcut olmamasından şikâyet edebilir? Nasıl olur da sadece Şalom gazetesi değil bir gazete ve iki dergiden (Tiryaki ve Göztepe Kültür Dergisi) oluşan tüm Türk Yahudi basını, Galanti'nin Tek Parti döneminin koşulları altında kullanmak zorunda kalmış olduğu tarih anlatımını aradan 50 ilâ 70 yıl geçmiş olmasına ve aynı koşullar geçerli olmamasına rağmen halen devam ettirebilir? Böyle bir tarih anlatımı üslubunu onlarca yıl boyunca tekrarlamış olan cemaat seçkinleri ve aynı seçkinlerin gözetiminde yayımlanmakta olan bir gazete nasıl olur da hiçbir şeyden habersiz gibi gözüküp Avram Galanti'nin eserlerini "resmî tarih" olarak nitelendirebilir? Cemaatin tek resmî basın yayın kuruluşu olan Şalom yazarlarının cemaat tarihine nesnel bir şekilde yaklaşmış olan Yahudi araştırmacı Avner Levi'nin kitabına ve makalelerine karşı sergilemiş oldukları bu mesafenin, soğukluk, görmezliğin ve cemaatin ikinci yayın organı olan Tiryaki dergisinin Şalom gazetesinin bu tavrını paylaşmakla yetinmeyip daha da ileri gidip tek satırını dahi okumadığı bir araştırmayı yanı sıra ciddi, yanı müstehzi bir ifadeyle küçümsemesinin izahı nedir? Buna karşılık Halûk Karabatak örneğinde olduğu gibi Yahudi olmayan bir araştırmacı söz konusu olduğunda ona karşı yekvücut bir halde gösterilmiş olan sevgi, ihtimam ve tezahürat nasıl açıklanabilir?

Bu tuhaf ve tezat teşkil eden davranışların izahı için birbirini tamamlayan iki varsayım öne sürülebilir. Bir tanesi Yahudi cemaati seçkinleri nezdinde geçerli olan "bu yazılanlar doğrudur ama yazan biz olmayalım, Türkler olsun, yani biz şikâyetçi olmayalım. Türkler bizim yerimize şikâyet etsinler" haleti ruhiyesi ki bu bir yerde Osmanlı döneminde geçerli olan "biz vatandaş değiliz, kuluz, zümmiyiz, efendimiz Türklere" zihniyetinin özellikle cemaat seçkinleri ve basın mensupları nezdinde halen capcanlı olduğuna işaret etmektedir. Diğer

varsayım ise Osmanlı Yahudi tarihi üzerinde yurtdışında lisansüstü çalışma yapmak için Yahudi cemaatinden burs talebinde bulunmuş olan bir Türk araştırmacının talebine Şalom gazetesinin başyazısında yer vermiş olan gazetecinin şu satırlarında gizlidir: "Elçiye zeval olmaz düşüncesiyle aktardığım bu bireysel istemin, her şeyin parasal olarak değerlendirilmemesi gerektiği inancını taşımama karşın, bazı katkıların hem ülke çıkarına hem de uzun vadede toplum çıkarlarına uygun olabileceği düşüncesiyle genel bir perspektif içinde ele alınabileceği kanısındayım. İnsana, araştırmacıya yatırım yapmak, ilerde bize gönül bağı duyacak kişilere destek vermek ve de geniş toplumda örnek bir davranışta bulunmak hoş bir duygu olsa gerek" (Yakup Barokas, "Elçiye zeval olmaz", Şalom, 17 Haziran 1998. Vurgulama tarafımdan yapılmıştır). Vurgulanması yapılmış olan cümlelerden görülebileceği gibi yazar Yahudi cemaatinin Türk (yani Müslüman) araştırmacılarının bu tür burs taleplerine müsbet cevap vermesi halinde bu yatırımın uzun vadede "Yahudiperver bir Türk" şeklinde geriye dönmesi ihtimalini diplomatik bir dille ifade etmiştir.

Manzara böyle olunca Türkiye Yahudileri konusunda araştırma yapmaya başlama niyetinde olanların önlerinde iki yol gözükmektedir. Ya benim daha önceki bir incelememde belirtmiş olduğum gibi (Rifat N. Bali, "Osmanlı Türk Yahudiliği tarihi ile ilgili yayımlar ve içerdikleri tarih söylemi I-II-III", Toplumsal Tarih, Ağustos-Eylül-Ekim 1996) tarihin tatsız yanlarını görmezlikten gelip Avram Galanti, Stanford Shaw, Çetin Yetkin, Naim Gülleryüz, Moşe Grosman ve benzeri derlemecilerin kullanmış oldukları seçici tarih metodolojisini kullanarak birçok şeyi görmezlikten gelip "hoşgörü" söylemini biteviye, usandırıcasına ve bıkıtırıcısına tekrarlayıp kimseyi ürkütme-yecek yayımlarda bulunacaklar, veya gerçek tarafsız araştırmacı olup olaylara şüphe ile yaklaşıp gerçekleri hoş olmasalar bile saklandıkları, örtbas edildikleri yerlerden söküp gün ışığına çıkarmaya çalışacaklardır.

Kuşkusuz tüm çetin zorluklara, sıkıntılara ve engellere rağmen takip edilmesi gereken yol ikincisidir. ♦